

BOLLETÍ DE LA SOCIETAT ARQUEOLÒGICA LULIANA REVISTA D'ESTUDIS HISTÒRICS - 2.ª època

ANY C

1984

TOM XL — N.º 838

Local Social: Monti-Sion, 9

Depòsit Legal, P. M. 738-1960

BSAL 40 (1984) 3-38

LA CERÀMICA INCISA A SANTANYÍ Avenç per a l'estudi dels seus jaciments: L'hàbitat d'es Velar (d'Aprop)

JOAN CARRERAS ESCALAS
JOAN COVAS I TOMAS

INTRODUCCIÓ

Al municipi de Santanyí, la primera notícia que tenim de troballes casuals de materials arqueològics enquadrables dins el món de la ceràmica incisa, és de principis de segle quan, vers l'any 1900, destruïnt un monument de Son Vives, foren trobats sis o set ganivets de sílex que varen ser entregats al Bisbe P. J. Campins i un fragment d'un altre que anà a parar a la col·lecció Planes ¹.

Ja cap als anys seixanta, se produïren noves troballes, com el fragment ceràmic de Sa cova d'Es Drac de Cala Santanyí, publicat a través d'una fotografia ² i els de Sa cova de Ses Genetes donats a conèixer per Cosme Aguiló dins una publicació de caràcter local ³.

A l'actualitat, els nous jaciments d'aquesta fase inicial del pretaïòtic són quatre, tots ells hàbitats. Potser sigui el d'Es Velar el més prolífic i interessant d'aquests, que ja ha proporcionat més d'un centenar de fragments de ceràmica decorada amb incissions, una dotzena de ganivets de sílex i altres materials. D'aquest conjunt de troballes en realitzam l'estudi algunes pel seu valor científic, a l'espera d'un futur estudi més detallat de tots els materials.

¹ J. MASCARÓ PASARIUS I COSME AGUILÓ ADROVER. *Carta arqueològica de la comarca de Santanyí*. B.S.A.L. Palma 1972.

² ENSEÑAT, B. *Historia primitiva de Mallorca*. Historia de Mallorca, coordinada de MASCARÓ PASARIUS. Il·lustració de J. M. P. en tomo I.

³ COSME AGUILÓ ADROVER. *Aproximació a la prehistòria de S'Alqueria Blanca. Festes de Sant Roc*. Alqueria Blanca 1974.

SITUACIÓ GEOGRÀFICA

Vora el poble de Santanyí entre aquest i el llogaret d'Es Llobards se troba una de les zones d'interès agrari més importants del terme: Es Camp d'En Torrella. Ens trobam davant un polje, amb dos avencs de drenatge, que al reunir tota una sèrie de condicions favorables és un dels nuclis cerealístics més importants de la comarca. Ja des dels primers temps de la prehistòria, a l'entorn el Camp d'en Torrella, anaren sorgint tota una sèrie d'assentaments (Sa romaguera, Na Pereiona, S'Olivera, Son Vives, Sa pleta de Cas Traginer, Es Violari, Na Castellet, Son Cusina, Son Peraire, Es Turó, Sa Cova Bruna, Ses Talaies d'En Mosson etcetera) i pot esser inclús que alguns d'aquests nuclis donassin lloc als actuals pobles de Santanyí i Es Llobards. De entre les estacions arqueològiques abans esmentades a les de Es Velar, Son Vives i es Turó, els homes de la ceràmica incisa hi feren els seus primers assentaments. Les possibles causes d'aquests foren: L'ur situació en una cota elevada, que les donava una certa seguretat estratègica, la natura del sol, que permet l'acumulació d'aigua potable a cocons i basses, i la idoneïtat de les terres primes contigües per a l'explotació de la ramaderia, que combinada amb la productivitat de la zona més fèrtil del polje esmentat els situa en una ventajosa situació econòmica i de subsistència.

ACCÉS

No hi ha cap dificultat per arribar a Es Velar ja que se troba just a les immediacions del poble entre els molins fariners d'Es Velar i la carretera Palma-Santanyí (per la facilitat de localització, hem renunciat a qualsevol representació cartogràfica).

ANTECEDENTS HISTÒRICS DEL JACIMENT I DESCOBRIMENT

Les primeres notícies d'aquest lloc les dona Guillem Vadell Vidal al manuscrit inèdit «Historia de Santanyí»⁴ on parla de talaies destruïdes a aquest lloc; però comença l'interès científic d'aquesta estació quan foren descobertes restes romanes, entre elles varies estampilles en ceràmica, «tegulae», blocs de pedra i troços de paviment que fan sospitar la possible existència d'una «villa»⁵.

⁴ MASCARÓ P. I AGUILÓ, C. *Op. cit.*, p. 116 i 120.

⁵ COSME AGUILÓ ADROVER, JOAN COVAS I TOMÀS. *Aportacions al coneixement de l'epigrafia mallorquina*. B.S.A.L. Palma 1975.

El 1977 un de noltros —dins una tanca on la presència de restes romanes i talaiòtiques era tan escassa que semblava quasi estèril, trobà un gran ganivet de sílex i un petit fragment de ceràmica incisa. Estranyats per l'inusual de la troballa s'aprofità la primera llaurada per a fer una recerca sistemàtica, recopilant tots els materials que anaren apareguent en superfície, el que ens va permetre calibrar la riquesa i l'importància d'aquest jaciment.

ESTAT ACTUAL DEL JACIMENT

La dispersió dels materials arriba a tota l'extensió de la tanca que estudiem, però la major concentració d'utilatge és a la part SW de la finca, concretament dins l'àrea limitada per dues fileres d'ametlers. Aquest lloc, cada llaurada, surt una considerable quantitat de ceràmica incisa, impregnada d'una capa d'adherències de carbonats càlcis, el que en principi ens va fer sospitar la possibilitat de que els materials procedissin de l'interior d'alguna cova buidada per a aprofitar les seves terres com adob del sòl; posteriorment una anàlisi més detinguda dels mateixos, ens va fer arribar a la conclusió de que tals adherències fossen producte del dipòsit en una espècie d'enclletxa o femer. Hipòtesi que explicaria una apreciable quantitat de fragments usats i retocats d'indústria lítica i de fragments d'òs, deixalles alimentàries amb els que la ceràmica apareix associada i, en algun cas, pràcticament adherida.

ELS MATERIALS

Suposat que la sèrie de materials sortit d'aquest jaciment en fase d'estudi és innumerable i complexa, ens reduïm a publicar a aquest petit avenç els fragments o peces més representatives de la cultura objecte del present anàlisi, que són:

- A) Ceràmiques.
- B) Indústria lítica.
- C) Indústria òsia —troballes de conservació excepcional degut a les circumstàncies en que han estat trobats—.
- D) Testimonis d'una rudimentaria metalúrgia.
- E) Alguns objectes d'adorn.
- F) La fauna que se pot analitzar per haver-se recollit dins un jaciment tancat —sols s'han seleccionat els fragments que presenten la característica crosta calisa—.

A) LA CERÀMICA

L'element ceràmic és el més abundant dels materials trobats fins al moment en Es Velar. Aquesta indústria la podem dividir en dues classes, una llisa i l'altra incisa. De les primeres, n'hem elegit d'entre més de tres-cents fragments les que definirien, per cronologia comparada, la facie més arcaica d'elles, és a dir, les que coincideixen amb el moment cultural de l'incisa, que hi apareixen en el nivell C de Ca Na Cotxera ⁶, que també se localitzen a Sa Canova ⁷ i a Muleta ⁸. També n'hem volgut publicar d'altres que sens paral·lel, però que per la qualitat de la seva execució i pastes poden també ésser incloses dins aquest apartat. Podem acabar dient, que algunes formes que apareixen dins l'apartat de les incises les hem omittit d'aquesta sèrie ja que les presentam a aquella, com són el cas dels petits vasos troncocònics de cordó en relleu.

Formes tipològiques de les ceràmiques llises:

- I. Conca amb quatre variants.
 - a) Conca de parets molt baixes i vora aplanada fina i recta (te la semblança d'un plat pla).
 - b) Conca de parets baixes, boca ampla lleugerament arquejada i vora recta.
 - c) Conca de parets baixes, boca ampla i vora recta.
 - d) Conca esferoidal de boca lleugerament tancada.
- II. Vas globular que pot ésser llis o filtre.
- III. Troncocònics invertits.
- IV. Vas de perfil tonellat.
- V. Bitroncocònics oberts o tancats.
- VI. Tulipiformes?
- VII. Cassola.

Tècniques de fabricació:

PASTES: Són de bona qualitat, molt compacte a excepció d'alguns pocs fragments. Per sa qualitat i gra las hem dividides en tres grups.

⁶ CATALINA CANTARELLAS CAMPS. *Excavaciones en Ca Na Cotxera (Muro, Mallorca)*. Not. Arq. Hisp. Prehistoria I, Madrid 1972.

⁷ LUIS RAMOROS I AMORÓS Ariany (Petra) Sa Canova, B. ENSENYAT ESTRANY. *Noticias sobre el hallazgo en Mallorca de unas cerámicas arcaicas con decoración incisa*. Not. Arq. Hisp. II Madrid 1953.

⁸ WILLIAM H. WALDREN Y GUILLERMO ROSSELLÓ-BORDOY. *Excavaciones en la cueva de Muleta (Sóller, Mallorca), los niveles arqueológicos*.

Grup a) Pastes compactes, color grisenc o terrós, de textura basta, grossera, amb desgrassants de tamany grava que conté abundoses impureses producte d'un mal triturat i que pertanyen a recipients de gran tamany quelcom poroses, semblen de factura tosca intencionada (fig. 1 del 1 al 4). Grup b) Pastes de bona qualitat, compactes amb abundant desgrassant fi i semifí que conté algunes impureses (són les ceràmiques que més s'assemblen a les ceràmiques típiques de l'època pretalaiòtica) són les menys abundoses (fig. 2, el 10 i 12). Grup c) Pastes d'excel·lent qualitat, compactes, amb poca quantitat de desgrassants fins i finíssims. D'escasses impureses; és la pasta típica de les ceràmiques decorades amb incisions.

ACABAT: Grup a) Superfícies allisades de forma basta, abunden les rugositats i bonys, quelcom poroses. Grup b) Allisades, ben deixades. Grup c) Ben deixades, allisades acuradament, espatulades o brunyides (per a més detall veure grup d'incises). Aquest grup c, comparat amb les incises és lleugerament menys cuidat en la seva factura.

COCCIÓ: Generalment és bona predominant les peces sotmeses a foc reductor sobre les de foc oxidant, sempre amb una coloració espontània i irregular.

DECORACIÓ: La decoració de les ceràmiques llises se redueix a l'aplicació de cordons en relleu, vores perforades i elements per agafar-les (mamellons i aferradores).

INVENTARI de ceràmiques llises:

Frag. de gran vas troncocònic decorat amb gros cordó en relleu molt proper a la vora d'una gruixa d'uns 12 mm. i 38 cm. diàm. boca aprox. Superfície externa allisada, basta, color atoranjat. Pasta compacta de color grisenc amb desgrassant i moltes impureses.

(Fig. 1 - n.º 1).

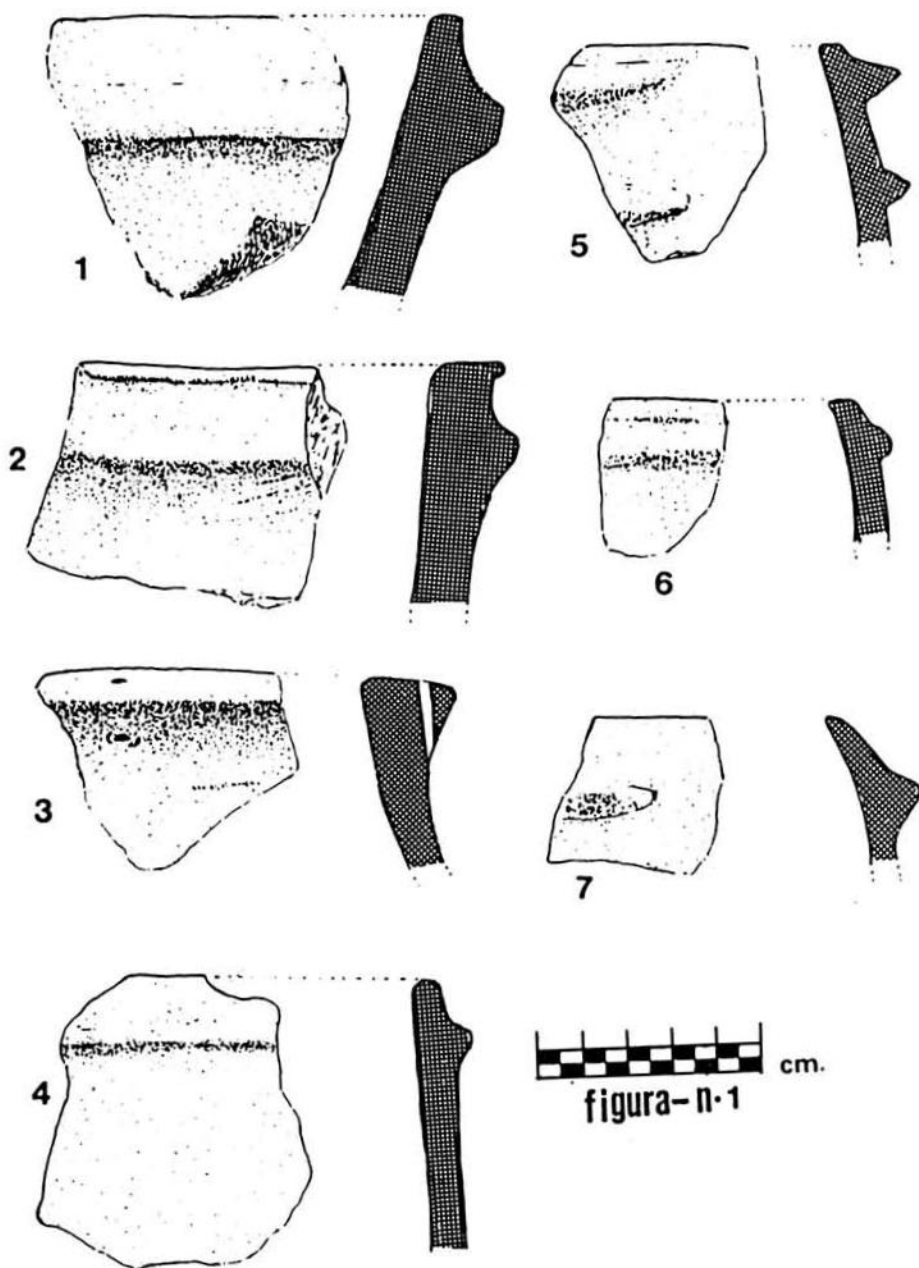
Frag. de gran vas troncocònic decorat amb un gruixat cordó en relleu proper a la vora. Te una gruixa de 13 mm. i 37 cm. diàm. boca aprox. Superfície externa basta, allisada color marró ennegrit, conté desgrassants grossos amb bastantes impureses.

(Fig. 1 - n.º 2).

Frag. de gran vas de perfil dubtós amb la vora perforada amb un objecte punxant de secció quadrangular (punxó metàl·lic?). Te 8 mm. de gruixa i 28 cm. diàm. boca aprox. Superfície externa espatulada, negrosa. Pasta compacta negrosa, conté desgrassant i impureses.

(Fig. 1 - n.º 3).

Frag. de vas de perfil tonellat decorada amb un fi cordó en relleu

molt proper a la vora, de 7 mm. de gruixa i 28 cm. diàm. boca aprox. Superfície externa allisada, color ocraci. Pasta compacta color grisenc, conté desgrassant, escasses impureses.

(Fig. 1 - n.º 4).

Frag. de vas de perfil tonellat amb dos agafadors de forma allargada, paral·lels, propers a la vora; te 6,5 mm. de gruixa i 22 cm. diàm. boca aprox. Superfície externa atoronjada grisenca de tonalitats irregulars. Pasta compacta, grisenca, amb desgrassants i escases impureses.

(Fig. 1 - n.º 5).

Frag. de vas de perfil tonellat decorat amb cordó en relleu aplicat, molt proper a la vora, te 7 mm. de gruixa i 9 cm. diàm. boca aprox. Superfície externa allisada, color marró negrós. Conté desgrassant amb algunes impureses.

(Fig. 1 - n.º 6).

Frag. de vas de perfil tonellat decorat amb munyó agafador molt proper a la vora, te 6 mm. de gruixa i 17 cm. diàm. boca aprox. Superfície externa un poc rugosa, allisada color ocraci. Pasta compacta, color grisenca, conté desgrassant amb algunes impureses.

(Fig. 1 - n.º 7).

Frag. de conca forma a) de 7,5 mm. de gruixa i 15 cm. diàm. boca aprox. Superfície externa espatulada, brunyida color negrós. Pasta compacta amb desgrassant.

(Fig. 2 - n.º 8).

Frag. de conca forma a) de 6 mm. de gruixa i 12? cm. diàm. boca aprox. Superfície externa allisada color grisenc, pasta compacta del mateix color, conté desgrassant amb escasses impureses.

(Fig. 2 - n.º 9).

Frag. de conca forma b) de 7 mm. de gruixa i 27 cm. diàm. boca aprox. Superfície externa espatulada, marró fosc. Conté desgrassant, amb freqüents impureses.

(Fig. 2 - n.º 10).

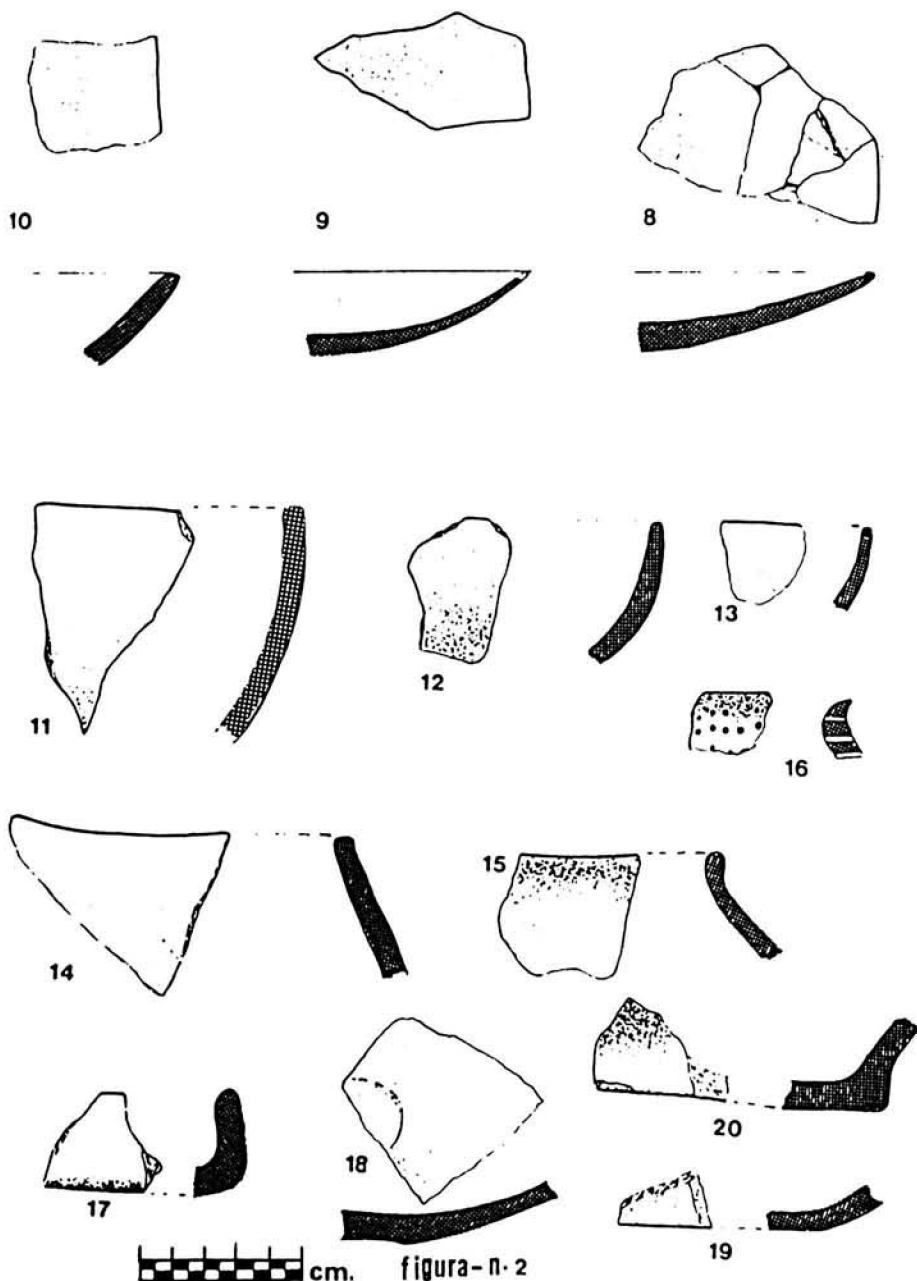
Frag. de conca forma c) de 6,5 mm. gruixa i 17 cm. diàm. boca aprox. Superfície externa allisada color negrós. Pasta compacta del mateix color amb desgrassant.

(Fig. 2 - n.º 11).

Frag. de petita conca forma c) un poc tancada de 7 mm. de gruixa i 7 cm. diàm. boca aprox. Superfície externa allisada color ocraci. Pasta compacta grisenca amb abundant desgrassant (sobretot ceràmic de tamany semi fi).

(Fig. 2 - n.º 12).

Frag. de petita conca forma c) de parets molt fines de 4,5 mm. gruixa i 12 cm. diàm. boca aprox. Superfície externa allisada color ta-

ronjat. Pasta compacta grisenca, conté desgrassant i escasses impureses.

(Fig. 2 - n.º 13).

Frag. de conca forma d) de 8 m. gruixa i 20 cm. diàm. boca aprox. Superfície externa allisada, una mica porosa color negrós. Pasta compacta amb desgrassant i escasses impureses.

(Fig. 2 - n.º 14).

Frag. de vas globular de 5 mm. de gruixa. Superfície externa espatulada color grisenc. Pasta compacta negrosa, amb desgrassants i escasses impureses. Diàm. boca aprox. 10 cm.

(Fig. 2 - n.º 15).

Frag. de vas filtre o colador, perforada, globular de 8 mm. de gruix i 17 cm. diàm. boca aprox. Superfícies externa i interna allisades, perforades grollerament, un poc poroses, color taronja. Pasta compacta del mateix color, desgrassants, escasses impureses.

(Fig. 2 - n.º 16).

Frag. d'una cassola semblant a les trobades a Ca na Cotxera⁹. Superfície externa allisada color taronja rogenc. Pasta compacta, grisenca amb desgrassant i escasses impureses.

(Fig. 2 - n.º 17).

Frag. d'una base cònca de fons enfonsat de 5,5 mm. de gruixa. Superfície externa allisada color negrós amb desgrassant, escasses impureses.

(Fig. 2 - n.º 18).

Frag. de base plana d'aresta roma de 7 mm. de gruix. Superfície externa allisada color gris negrós. Pasta compacta grisenca amb desgrassant i escasses impureses.

(Fig. 2 - n.º 19).

Frag. de base plana d'aresta viva de 7 mm. gruix a la vora. Superfície externa allisada, color taronja, pasta compacta, grisenca, conté desgrassant amb impureses.

(Fig. 2 - n.º 20).

Frag. de la part superior d'una vasitja bitroncocònica de parets obertes de 7 mm. gruixa i 21 cm. diàm. boca aprox. Superfície externa brunyida, espatulada, color taronja grisenc de tonalitats irregulars. Pasta compacta, negrosa, amb desgrassant i escasses impureses.

(Fig. 3 - n.º 21).

Part superior d'un vas bitroncocònic de parets tancades de 6 mm. de gruixa i 20 cm. diàm. boca aprox. Superfície externa allisada grisenca de tonalitats irregulars. Pasta grisenca, compacta, escasses impureses.

(Fig. 3 - n.º 22).

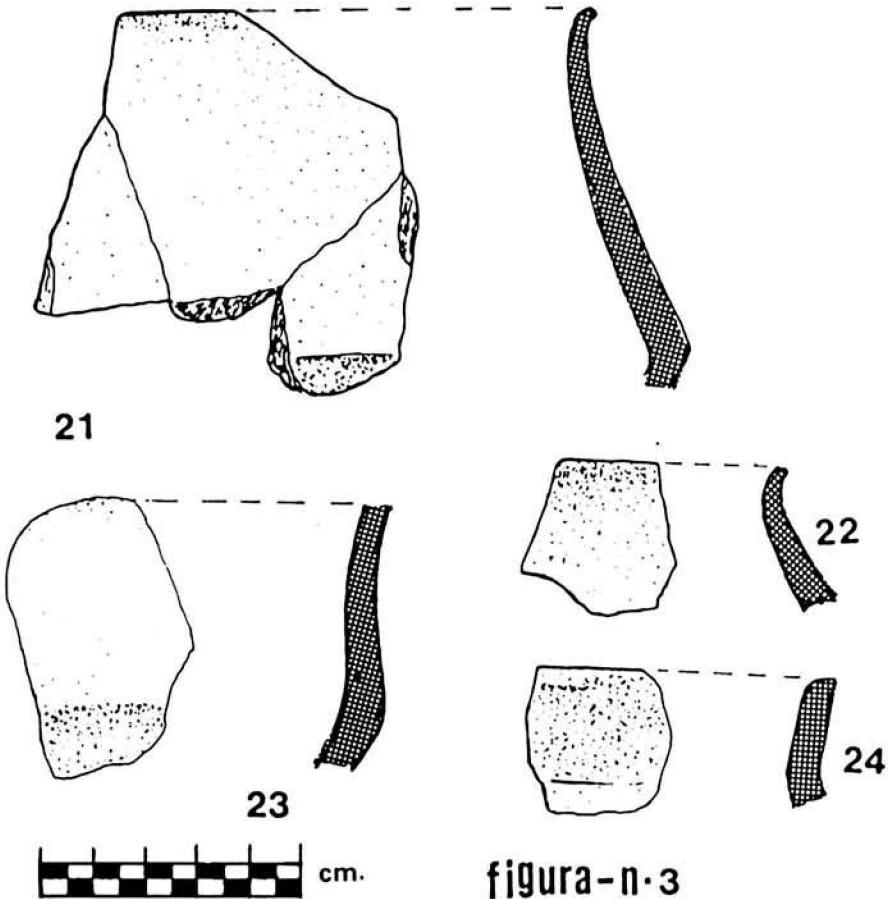
⁹ CANTARELLAS CAMPS. *Op. cit.*, pp. 192 i 194.

Frag. d'un vas bitroncocònic, de parets obertes, quasi rectes de 7 mm. de gruixa. Superfície externa allisada, negra. Pasta compacta, grisenca amb desgrassant i escasses impureses.

(Fig. 3 - n.º 23).

Frag. d'una vora recta, pronunciadament exvasada, conserva part d'una suau carena roma, es tracta d'un tulipiforme? Superfície externa allisada grollerament, color grisenc. Pasta compacta grisenca amb desgrassant i escasses impureses.

(Fig. 3 - n.º 24).

La ceràmica incisa, formes tipològiques:

- I. Conca amb dues variants:
 - a) Conca de parets baixes, boca ampla i vora recta (fig. 4 - n.º 25).
 - b) Conca esferoidal de parets altes, boca lleugerament tancada i vora recta (fig. 7 - n.º 48 i 49).
- II. Vas troncocònic invertit amb cordó en relleu incís o sense (fig. 8 del 50 al 53).
- III. Vas globular (fig. 8 - n.º 54).

Tècniques de fabricació:

PASTES: Són de bona qualitat, molt compactes a excepció d'uns pocs fragments en els que són mínimes i el gruix dels desgrassants va de molt fi a fi variant la gruixa dels desgrassants conforme a l'augment de tamany de les peces, en general les parets arriben a una gruixa mitja de 6 mm. amb molt poques oscil·lacions. A tots els vasos els desgrassants visibles a simple vista són bàsicament la calcita triturada i conquilla, combinada en alguns casos amb menor proporció de ceràmica.

ACABAT: En general superfícies ben deixades, regularment llises a excepció d'alguns pocs fragments que presenten rugositats i qualche abonyegadura. Per aconseguir aquesta bona qualitat, s'han utilitzat tres tècniques distintes d'acabat: l'allisat, l'espulat i el brunyit, usant-se bàsicament l'espulat per aconseguir la majoria de brunyits llustrosos.

COCCIÓ: La cuita de la quasi totalitat de les peces és prou bona si tenim en compte l'estadi cultural dels seus fabricants. Predomina més les peces de color grisenc i negrós degut als efectes d'un foc reductor sobre les que presenten coloració ocràcia pròpia d'un foc oxidant. Observant les tonalitats de les peces, deduem que la coloració produïda per la cuita solia ésser bàsicament espontània.

DECORACIÓ: Els temes decoratius són fets amb gran perfecció i finura, realitzant-se sempre les incisions abans de la cuita sobre un fang de duresa cuiró amb un punxó finíssim amb traçat de gran soltesa a base d'incisions profundes ordenades regularment i apretades que poden quedar lliures o enquadrades. A l'execució dels motius decoratius complexos s'observen dues formes estilístiques de reblir els vasos. La primera (fig. 6 - n.º 44) es caracteritza per un curós reblit d'incisions finíssimes enquadrades totes elles per línies de definició realitzada de forma bigarrada que empra com a forma de reblir el reticulat. En el segon cas (fig. 6 - n.º 43) en canvi, la regularitat del tra-

çat segueix mantenint-se, però l'efecte de definició i reblit dels motius és feta amb un punxó quelcom més gruixat i de punta roma essent les línies de reblit horitzontals o verticals, un poc més espaiades entre sí el que dóna a la decoració una sensació estètica de relleu.

Volem destacar també una dada poc coneguda de la forma de decoració d'aquestes ceràmiques i és un acabat final consistent en omplir el buit de l'incisió amb pasta blanca per a realçar més la decoració. Les primeres notícies d'aquest fet se reduïen fins avui a les troballes de Sa cova d'es Diners ¹⁰ i una referència que potser haurà passat desapercebuda sobre l'històric fragment de Sa cova d'Es Bous ¹¹, però a Santanyí el fet no és nou ja que segons comunicació oral de Cosme Aguiló els fragments trobats a Sa Cova d'Es Drac de Cala Santanyí semblaven tenir vestigis de tal pasta blanca cosa que hem pogut verificar personalment ¹².

Classificació estilística dels motius decoratius apareguts a Es Velar: A aquest breu estudi d'una mínima part de la ceràmica incisa recollida hem localitzat catorze formes decoratives distintes conegudes a través del treball de Catalina Cantarellas ¹³ i són les següents:

- 1) Franja horitzontal lliure forma c (fig. 8 - n.º 51).
- 2) Franja horitzontal lliure forma d (fig. 7 - n.º 48).
- 3) Franja horitzontal línia pentinada forma f (fig. 7 - n.º 49).
- 4) Franja horitzontal de puntejat forma h (fig. 5 - n.º 39).
- 5) Franja horitzontal de cordó incís (fig. 8 - n.º 50).
- 6) Espina de peix (fig. 4 - n.º 28)
- 7) Línia cosida forma c (fig. 6 - n.º 41).
- 8) Franja de reticulat romboidal (fig. 4 - n.º 26).
- 9) Escaquejat forma a (fig. 4 - n.º 26).
- 10) Angular forma d (fig. 5 - n.º 31).
- 11) Angular forma g (fig. 5 - n.º 33).
- 12) Angular forma i (fig. 5 - n.º 34).
- 13) Triangular forma a (fig. 6 - n.º 40).
- 14) Triangular forma c (fig. 6 - n.º 43).

La llista d'aquestes formes decoratives individualitzades es clou amb un nou motiu fins avui no classificat que se pot descriure com:

15) Successió contínua de franges dispostes horitzontalment de puntillat.

Aquesta nova forma decorativa, segons el nostre parèixer hauria

¹⁰ TRIAS MIQUEL. *Nota prèvia a l'estudi de les ceràmiques de la Cova Des Diners*. Endins, n.º 5-6. Ciutat de Mallorca 1979.

¹¹ VENEY, C. *Las cuevas sepulcrales del bronce Antiguo de Mallorca*. C.S.I.C. Madrid 1968.

¹² Agraïment a D. Cosme Aguiló per aquesta preciosa referència.

¹³ C. CANTARELLAS CAMPS. *Ceràmica Incisa en Mallorca*. Monografías del Museo de Mallorca 1. Palma 1972.

d'intercalar-se des d'avui dins la classificació Cantarellas entre els motius f i g de la sèrie de franges horitzontalment disposades. Aquest darrer motiu augmenta a 15 els motius decoratius aïllats que hem pogut localitzar a aquest jaciment.

INVENTARI de les ceràmiques incises:

I. CONCAS:

Frag. de 4,5 mm. gruixa pertanyent a un cònca decorada de parets baixes, petita, d'uns 13 cm. de boca aprox. Superfície externa allisada, terrosa-grisenca, de tonalitats irregulars. Pasta compacta, grisenca, conté desgrassant, algunes impureses.

Tema decoratiu: Cinc franges horitzontals que componen tres motius. Un, llis a la vora del vas, davall d'ell, una franja reticulada i les tres que segueixen formen part d'un motiu escaquejat. Traços solts, profunds, realitzats a punxó fi reblint-se els espais buits deixats amb pasta blanca.

(Fig. 4 - n.º 25).

Frag. de 5 mm. de gruix que pertany a una conca decorada de parets baixes de 17 cm. de boca aprox. Superfície externa espatulada, brunyida, de coloració grisenca negrosa. Pasta compacta, conté desgrassant.

Tema decoratiu: Cinc franges disposades horitzontalment. La primera llisa a la vora, davall d'ella una franja de reticulat sota la qual discorren dues franges que formen part conjuntament d'un motiu escaquetjat tancat per una segona franja de reticulat. Traços solts, profunds, realitzats amb punxó finíssim, reblits tots ells de pasta blanca.

(Fig. 4 - n.º 26).

Frag. d'una conca decorada de 5,4 mm. de gruixa. Superfície externa allisada de coloració irregular ocre-negrosa. Pasta compacta, negrosa, amb desgrassant, impureses escasses.

Tema decoratiu: Dues franges horitzontals d'escaquejat sota les que discorren una franja de reticulat de la que surt un motiu indeterminable que anirà a morir a la base. Traçat solt, realitzat amb incisions profundes i finíssimes, biguerrades.

(Fig. 4 - n.º 27).

Frag. atípic pertanyent a una conca decorada d'una gruixa de 6,7 mm. Superfície externa allisada, terrosa grisenca de tonalitats irregulars. Pasta compacta, grisenca, conté desgrassant.

Tema decoratiu: Una franja llisa i una d'espina de peix. Traçat solt, profund realitzat amb dos punxons de gruixa diferent. Vestigis de pasta blanca per a realçar la decoració.

(Fig. 4 - n.º 28).

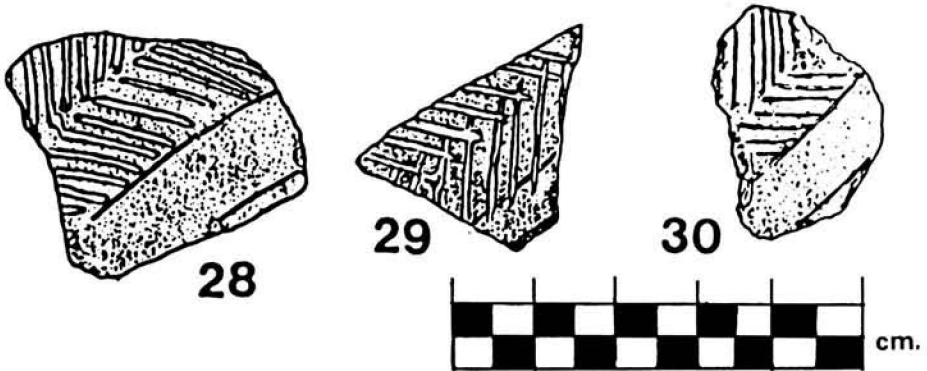
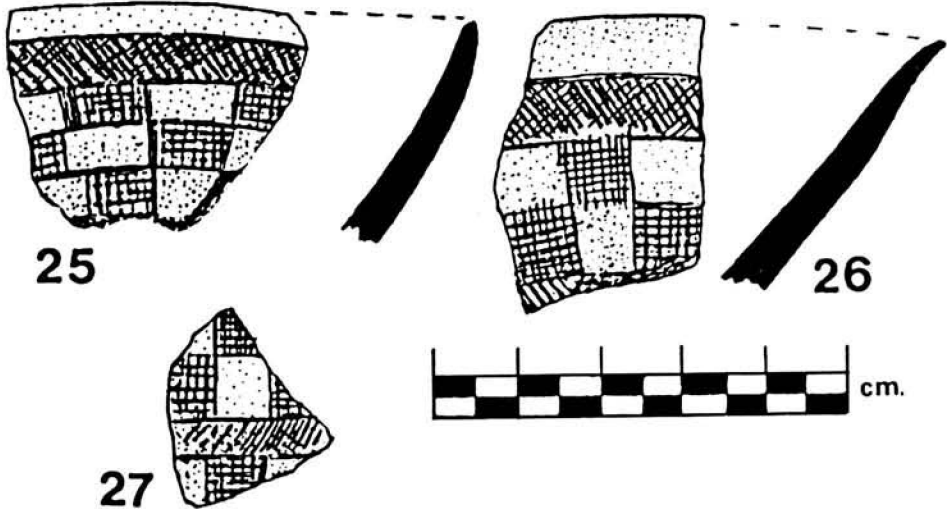

figura-n-4

Frag. atípic de 5 mm. de gruixa pertanyent a una conca decorada. Superfície externa brunyida, color tarona rogenc, de tonalitats irregulars. Pasta compacta negrosa, conté desgrassant.

Tema decoratiu: Dues franges, una ampla d'espina de peix, i una altra estreta, llisa. Traços profunds, suposadament realitzats amb un punxó gros de punta plana bisellada.

(Fig. 4 - n.º 29).

Frag. gastat de 5 mm. gruixa pertanyent a una conca decorada. Superfície externa gastada, color marró taronjat. Conté desgrassant, prou impureses.

Tema decoratiu: Dues franges, una llisa horitzontal i l'altra d'espina de peix paral·lela. Traçat solt profund realitzat amb punxó fi.

(Fig. 4 - n.º 30).

Frag. de 6,5 mm. de gruixa pertanyent a una conca decorada. Superfície externa allisada sobre un engobe marró rogenc, pasta compacta de color negrós al centre i rogenc a les periferies. El nucli conté desgrassants fins, l'engobe conté desgrassants de gra gros principalment calcites i ceràmica triturada.

Tema decoratiu: Angles en ziga-zaga, alternant una franja llisa i una reblida d'incisions verticals. Traçat profund, solt amb punxó fi reblit de pasta blanca de la que s'en conserva part a alguns trams.

(Fig. 5 - n.º 31).

Frag. de 6,2 mm. de gruixa pertanyent a una conca decorada. Superfície externa espatulada bruna grisenca. Pasta compacta, negrosa, conté desgrassant i escasses impureses.

Tema decoratiu: Franges d'angles en ziga-zaga alternant una llisa i una reblida de reticulat. Traçat solt realitzat amb punxó fi reblit de pasta blanca.

(Fig. 5 - n.º 32).

Frag. d'una gruixa de 4,5 mm. atípic de dubtosa definició. Superfície externa espatulada color taronja terrós de tonalitats irregulars. Pasta compacta grisenca amb desgrassant.

Tema decoratiu: Angles imbricats en ziga-zaga. Traçat solt profund realitzat amb un punxó una mica gros.

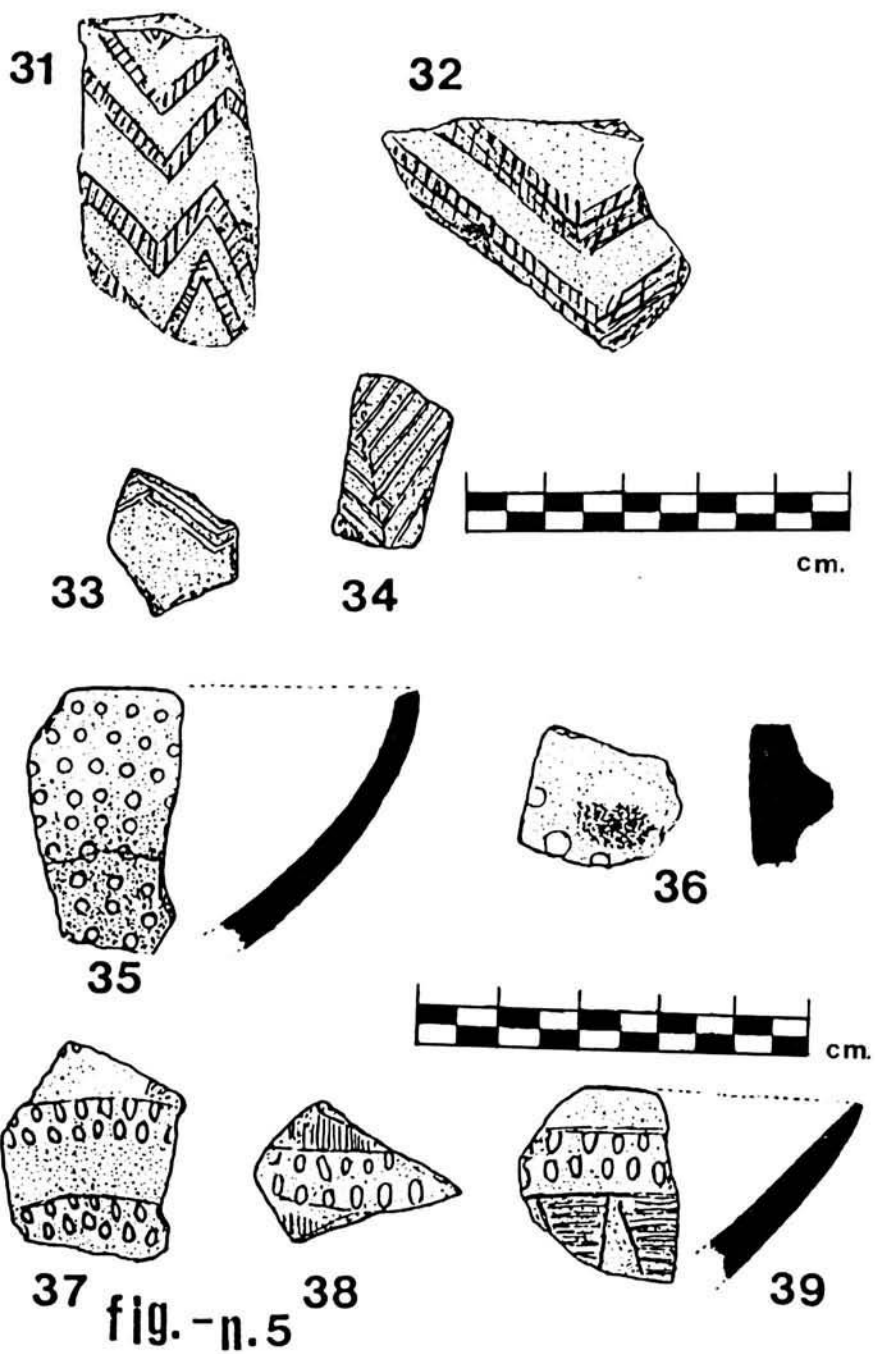
(Fig. 5 - n.º 33).

Frag. pertanyent a una conca decorada de 4,5 mm. de gruixa. Superfície externa allisada de color grisenc negrós de tonalitats irregulars. Pasta compacta grisenca amb desgrassant i escasses impureses.

Tema decoratiu: Angles imbricats en ziga-zaga tallats per una bisectriu. Traçat solt profund, realitzat amb punxó fi, vestigis escassos d'un reblit de pasta blanca.

(Fig. 5 - n.º 34).

Dos fragments d'una gruixa de 4-5 mm. pertanyent a una conca decorada de parets baixes i vora recta de 12 cm. de boca aprox. Su-

perficie externa gastada de color grisenc. Pasta compacta grisenca amb desgrassant principalment ceràmica triturada.

Tema decoratiu: Franges horitzontalment disposades de puntillat cobrint tota la superfície visible d'aquest vas. Traçat solt, profund, realitzat amb incisions circulars provinents d'un punxó de punta cònica. Es veuen restes de reblit de pasta blanca.

(Fig. 5 - n.º 35).

Frag. atípic d'una gruixa de parets de 6 mm. Te un munyó aplicat que sobresurt 10 mm. Superfície externa rugosa color grisenc. Pasta remuda, porosa, negrosa, amb desgrassant i algunes impureses.

Tema decoratiu: Grans incissions profundes a l'entorn del munyó.

(Fig. 5 - n.º 36).

Frag. de 6 mm. de gruixa pertanyent a una conca decorada. Superfície externa allisada color terrós-negrós, irregular. Pasta compacta, grisenca, conté desgrassant i escasses impureses.

Tema decoratiu: Franges llises horitzontals alternant amb altres de puntillat altern en doble filera. Traç solt i profund realitzat amb los tipus de punxó, amb punxó cònic uns, i altres amb punxó pla fiíssim.

(Fig. 5 - n.º 37).

Frag. de gruix de 6 mm. pertanyent a una conca decorada. Superfície externa gastada, ratllada, color grisenc olivaci. Pasta compacta, conté desgrassant.

Tema decoratiu: Franges horitzontals de puntillat altern en doble filera, alternada amb altres d'incissions verticals, traçat solt realitzat amb dos punxons un fi i un cònic. Els buits deixats per les incissions són reblits de pasta blanca.

(Fig. 5 - n.º 38).

Frag. pertanyent a una conca decorada de parets baixes de vora recta, boca ampla i gruixa de parets de 6 mm. Superfície externa allisada color taronja fosc. Pasta compacta grisenca amb desgrassant.

Tema decoratiu: Franja llisa disposada en sentit horitzontal a l'entorn de la vora, a la que segueix una altra més ample de puntillat altern sota la qual comença una franja de triangles en ziga-zaga reblits d'incissions horitzontals. Possiblement, encara que el fragment 43 de la fig. 6 sigui pertanyent a una altra peça diferent creim que reconstruiria el tram superior d'aquest tipus de decoració de vas.

(Fig. 5 - n.º 39).

Frag. pertanyent a una conca decorada de 7 mm. de gruix. Superfície externa una mica gastada, allisada, grisenca-negrosa. Pasta compacta color grisenc, conté desgrassant abundós i fi.

Tema decoratiu: Dues franges horitzontals de triangles en ziga-zaga reblides de reticulat. Traçat solt molt gruixat i profund a les lí-

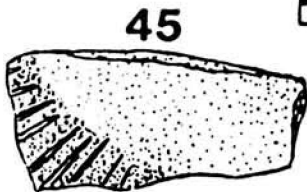
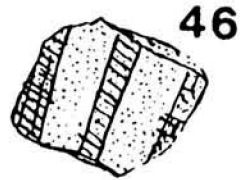
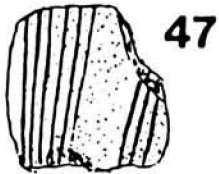
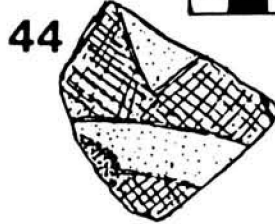
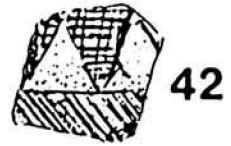
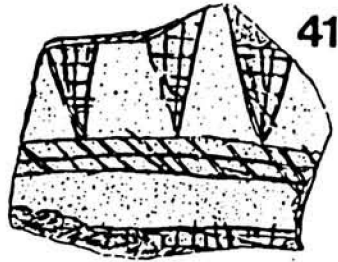

figura- n.6

nies de definició i fins els de reticulat i tancament de les franges, el que dóna a la decoració un aspecte deforme que podria esser resolt amb el reblit de pasta blanca del que en resten vestigis.

(Fig. 6 - n.º 40).

Frag. pertanyent a una conca decorada de 5 mm. de gruixa. Superfícies externa i interna espatulades, brunyides, color negrós. Pasta compacta, negra, conté desgrassant i escasses impureses.

Tema decoratiu: Pot apreciar-se una franja de triangles en ziga-zaga reblits de reticulat amb el vertex comú a una franja horitzontal de línia cosida tallada per incisions diagonals enquadrada entre dues horitzontals i sota aquesta una llisa.

Traços profunds, solts realitzats amb punxó fi i amb vestigi d'un posterior reblit de pasta blanca.

(Fig. 6 - n.º 41).

Frag. d'una gruixa de 4,5 mm. Superfície externa brunyida color taronjat. Pasta compacta, grisenc a amb desgrassant i escasses impureses.

Tema decoratiu: Franja de reticulat romboidal horitzontalment disposada a la que confronten tots els vertex d'una franja de triangles en ziga-zaga omplits de reticulat. Traços solts amb punxó fi.

(Fig. 6, n.º 42).

Frag. pertanyent a una conca decorada de 6,5 mm. de gruixa. Superfície externa brunyida, negra. Pasta compacta negra amb desgrassant.

Tema decoratiu: Dues franges de triangles en ziga-zaga horitzontals alternant amb franja angular de ziga-zaga llisa. Traços profunds, solts realitzats amb punxó una mica gruixat de punta roma, reblits tots de pasta blanca.

(Fig. 6 - n.º 43).

Frag. d'una gran conca decorada de 6 mm. de gruixa. Superfície externa allisada, de color negrós. Conté desgrassant i escasses impureses.

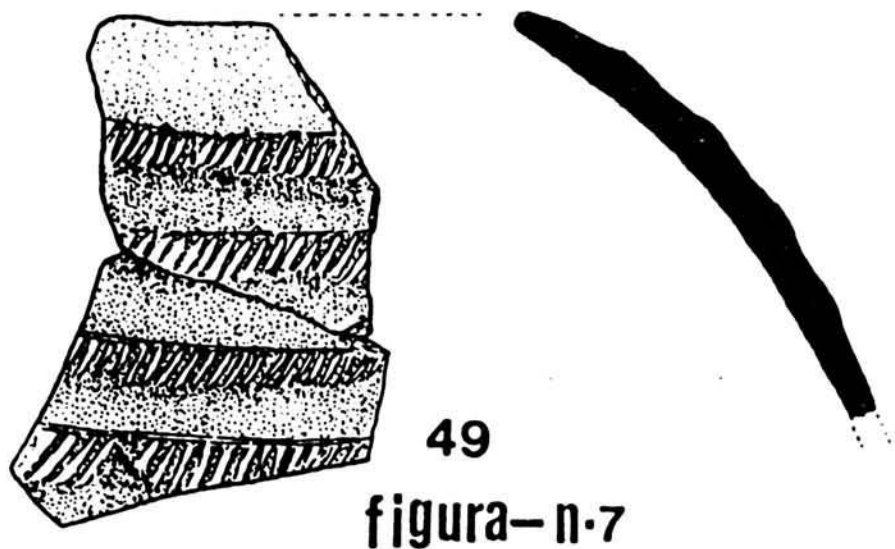
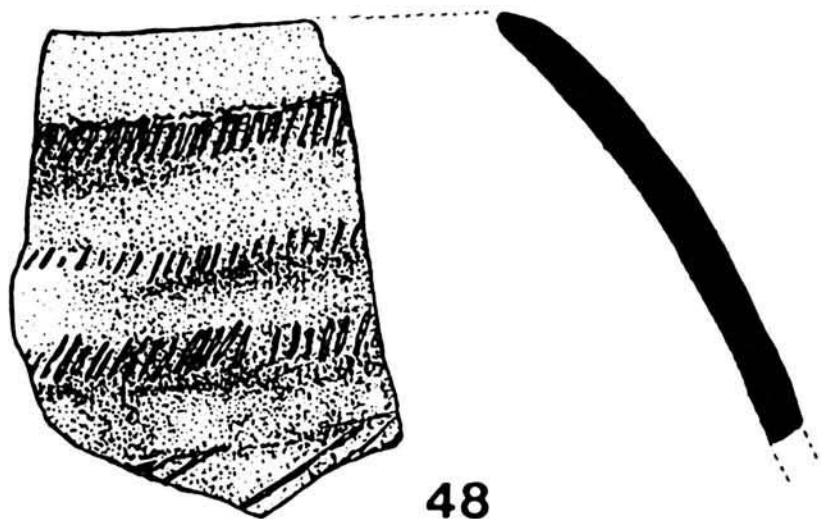
Tema decoratiu: Franja horitzontal de triangles en ziga-zaga omplits de reticulat. Traços solts, profunds, gruixats a les línies de definició, finíssims i bigarrats als reblits de reticulat. Aquest fragment per la seva bona conservació és el millor testimoni entre tots els trobats amb un reblit ben clar de pasta blanca als espais deixats pels punxons per a realçar la decoració incisa efectuada.

(Fig. 6 - n.º 44).

Frag. decorat de 6 mm. de gruixa pertanyent a una base plana lleugerament reenfonçada d'aresta roma. Superfície externa allisada, color negrós. Pasta compacta negra amb desgrassant.

Tema decoratiu: Franja horitzontalment disposada d'incisions verticals sense enquadrar a l'entorn d'una base.

(Fig. 6 - n.º 45).

Frag. decorat pertanyent a la base d'una conca. Superfície externa gastada color terrós grisenc. Pasta compacta negrosa, conté desgrassant.

Tema decoratiu: Franges radials estretes omplides de reticulat alternant amb angulars llises que van a morir al centre de la peça.

(Fig. 6 - n.º 46).

Frag. de 5 mm. de gruixa pertanyent al fons de la base d'una conca. Superfície externa allisada, color taronjat terrós. Pasta compacta color negrós, amb desgrassant.

Tema decoratiu: Franja angular omplida d'incisions verticals que van a morir al centre de la peça alternant amb altres llises.

(Fig. 6 - n.º 47).

Frag. de 6 mm. de gruixa pertanyent a una conca decorada de forma esferoidal, boca estrangolada i vora recta, d'uns 16 cm. de diàmetre aprox. Superfície externa gastada, una mica porosa, terrosa grisenc, Pasta relativament compacta color negrós amb desgrassant.

Tema decoratiu: Franja pentinada en diagonal, a la que segueixen dues més d'incisions verticals en diagonal lliures, alternant els motius incisos amb amples franges llises. Traços solts profunds realitzats amb punxó fi i reblits de pasta blanca per a realçar la decoració.

(Fig. 7 - n.º 48).

Dos fragments de 5 mm. de gruixa pertanyents a una conca decorada esferoidal i boca estrangolada similar en diàmetre i forma a l'anterior. Superfície externa brunyida, negrosa. Pasta compacta porosa, grisenc, amb desgrassant i escasses impureses.

Tema decoratiu: Franja de línia pentinada en diagonal, alternant els motius incisos amb franjes llises. Traços profunds solts realitzats amb punxó gruixat, intencionadament ressaltats com si l'artista intentas donar una sensació total a la peça de relleu efecte que logra del tot amb un reblit dels intersticis deixats amb pasta blanca i un curós espatulat reenfonat lleugerament a les franges llises.

(Fig. 7 - n.º 49).

II. TRONCOCÒNICS

Frag. de 27 cm. de boca aprox. i 5 mm. de gruixa decorat amb un cordó gruixat que sobresurt 5 mm. situat molt prop de la vora també decorat. Superfície externa espatulada, brunyida, grisenc. Conté desgrassant, pasta compacta grisenc.

Tema decoratiu: Cordó en relleu de forma pesigada incís.

(Fig. 8 - n.º 50).

Frag. pertanyent a un vas troncocònic invertit decorat de 29 cm. de diàmetre boca aprox. i 8 mm. de gruixa. Superfície externa allisada color taronjat terrenc. Pasta compacta negrosa. Conté desgrassant amb escasses impureses.

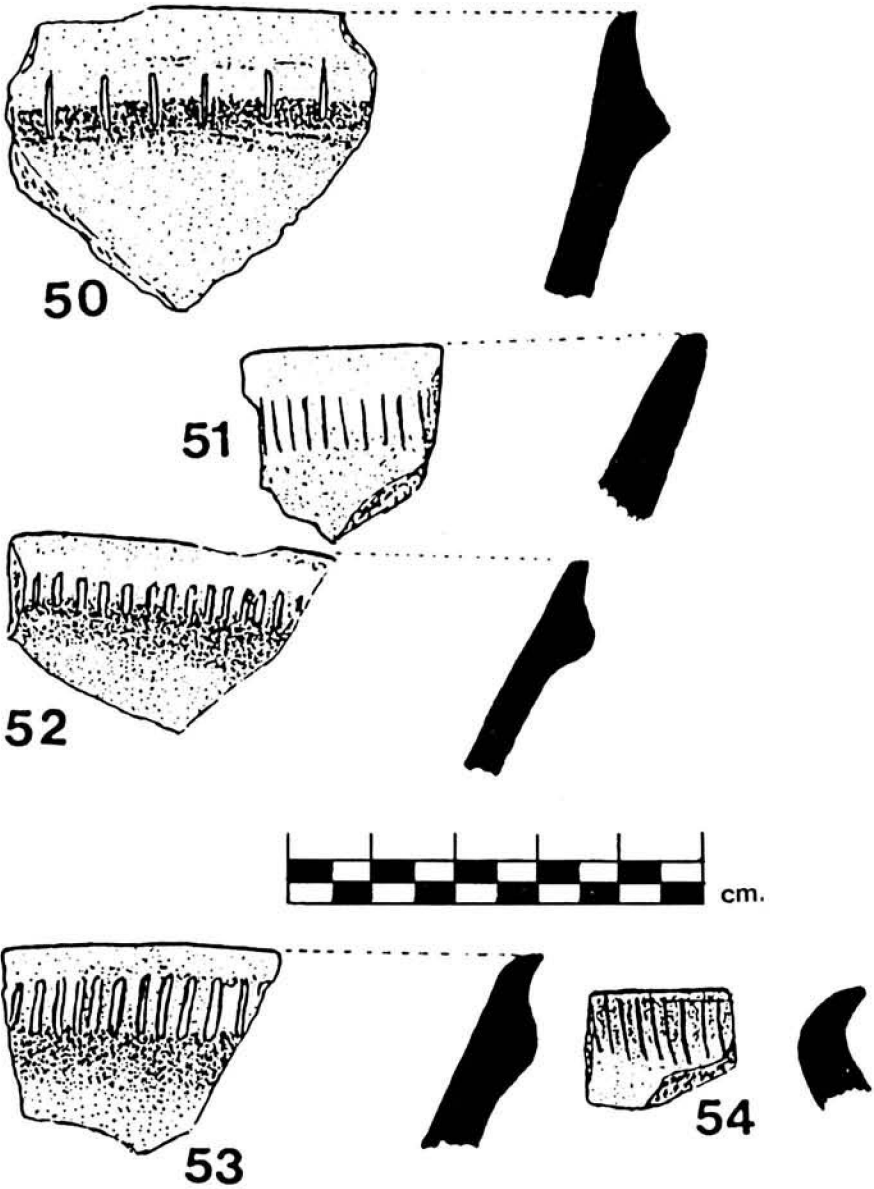

figura-n-8

Tema decoratiu: Franja d'incisions verticals lliures disposades horitzontalment a un centímetre de la vora.

(Fig. 8 - n.º 51).

Frag. pertanyent a un vas troncocònic invertit de 19 cm. de boca aprox. i 6,5 mm. de gruixa, decorat amb un cordó en relleu que sobresurt 3 mm. situat molt prop de la vora també decorat. Superfície externa gastada, grisenca negrosa. Pasta relativament compacta, amb desgrassant abundant i prou impureses.

Tema decoratiu: Cordó en relleu arradonit incís.

(Fig. 8 - n.º 52).

Frag. d'un vas troncocònic invertit de 22 cm. diàmetre boca aprox. de gruixa 6,5 mm. decorat amb un suau cordó en relleu que sobresurt 2 mm. situat molt prop de la vora també decorat. Superfície externa allisada, color grisenc. Pasta compacta grisenca, amb desgrassant i escasses impureses.

Tema decoratiu: Cordó en relleu aplanat incís. Es rebleixen els espais buits deixats amb pasta blanca.

(Fig. 8 - n.º 53).

III. GLOBULAR

Frag. de 7 mm. de gruix d'un vas globular de vora lleugerament voltada, decorada. Superfície externa brunyida negrosa. Pasta compacta negrosa, amb desgrassant, conté algunes impureses.

Tema decoratiu: Franja d'incisions verticals a l'entorn del vas realitzats amb punxó finíssim, reblides de pasta blanca.

(Fig. 8 - n.º 54).

B) INDÚSTRIA LÍTICA

Per a l'estudi d'aquest apartat, el dividirem en dos: 1) Indústria de sílex. 2) Indústria d'altres materials de procedència lítica.

La indústria de sílex pot subdividir-se en dues: A) Indústria sobre sílex tabular de ganivets i dents de falç, i B) Indústria retocada sobre material no tabular, amb l'excepció d'un exemplar (fig. 10, n.º 71).

A) *Ganivets de sílex i puntes de falç:*

Aquesta indústria de sílex l'hem intentada subdividir en dues classes de tallà la a-1 que es caracteritza per un retoc bifacial molt cuidat a base de retocs llargs, tallants dirigits obliquament de forma molt regular. Aquest tipus de retoc és el més abundant. a-2, talla ca-

racteritzada per un retoc bast, profund, irregular, en alguns casos abrupte i prou concoidal.

D'igual manera hem intentat fer una classificació dels fragments de ganivets trobats en: Fragments grossos de ganivets bifacials de doble tall, alguns reavivats per a una posterior reutilització (fig. 9, n.º 55 i 56).

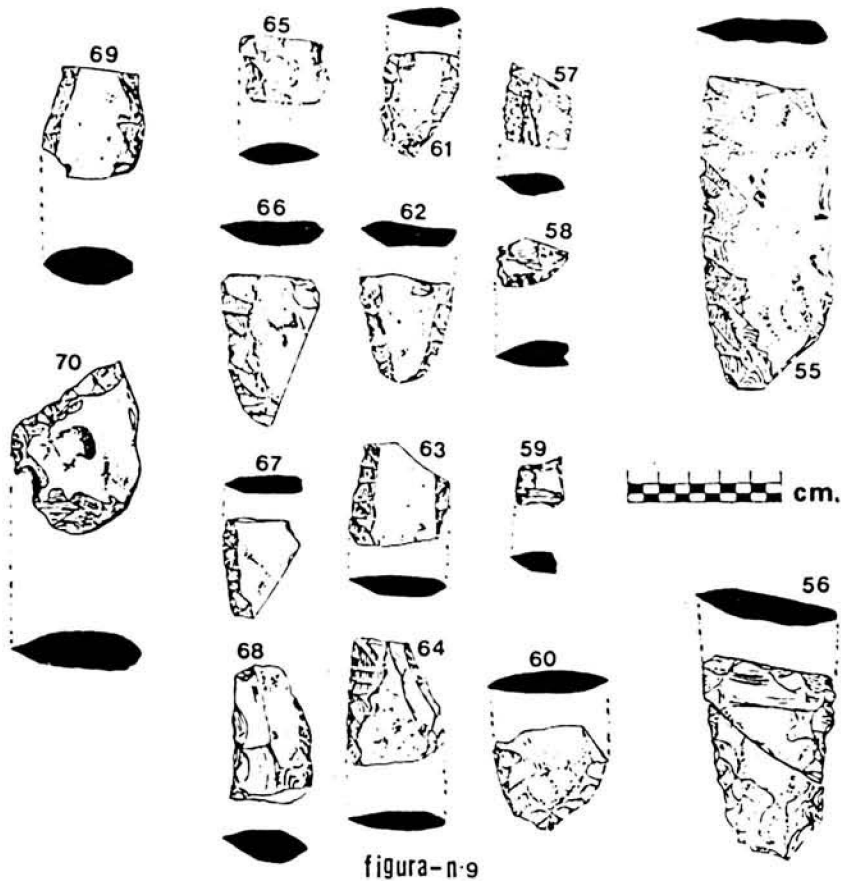
Fragments de ganivets amb mòsses al seu tall i un exemplar de dent de falç.

(Fig. 9, del 57 al 59).

Puntes de ganivets bifacials de doble tall tipus a-l.

(Fig. 9, del 60 al 62).

Fragments centrals de petits ganivets, el tall superior dels quals ha estat seccionat per una gran mòssa, el que es fa pensar en un in-

tent de reutilització essent la mòssa un possible sistema de fixació a un mànec.

(Fig. 9, 63 i 64).

Puntes de ganivets bifacials d'un sol tall.

(Fig. 9, 66 i 67).

Fragment central de l'estil a-2, i demés fragments de ganivets d'aquest tipus de talla, els dos darrers presenten la particularitat de tenir un costat del tall superior rom, aconseguit a base de percussions intencionades la finalitat del qual s'ens escapa.

(Fig. 9, n.º 65 i del 68 al 70).

INVENTARI dels ganivets de sílex:

Gran fragment de fulla de ganivet bifacial marró brillant de 10,2 cm. de llarg, 4,3 cm. d'ample i 0,8 cm. de gruix, fabricat a partir d'una fina làmina de sílex tabular amb una cara plana i l'altre que presenta lleugeres sinuositats. La seva tècnica d'execució és molt cuidada a base de retocs llargs tallants i poc profunds regularment dirigits oblicuament, a la part inferior. La banda superior, però, presenta un retoc bifacial irregular, pronunciadament obliquú i poc tallant. La punta d'aquest exemplar acaba amb un tall net en diagonal, segurament intencionat per a facilitar la seva prehensió.

(Fig. 9, n.º 55).

Dos fragments de fulla d'un ganivet bifacial, color gris patinat, de 6,5 cm. de llarg, 4,3 cm. d'ample i 1 cm. de gruixa, fabricat d'una fina làmina de sílex tabular amb les seves dues cares planes. Es tracta d'un ganivet bifacial amb un tall més cuidat que l'altre peròl que al fracturar-se en dos antigament a causa d'un porus a l'interior del nucli, el segon fragment fou reutilitzat a la seva banda menys tallant, retocant-lo amb un oscat irregular, i al confegir els dos troços presenta l'aspecte de tenir ambdós talls afilats. Creim que la utilització del segon fragment seria molt difícil sense previ engastament a un mànec. El ganivet presenta una punta retocada triangular, roma lleugerament despuntada.

(Fig. 9, n.º 56).

Fragment de punta d'un ganivet bifacial color marró traslúcid. Amida 2,6 cm. de llarg, 2,2 cm. d'ample i 0,8 cm. de gruixa, està fabricat d'una fina làmina de sílex tabular amb les seves dues cares planes. El tall inferior és de retoc molt cuidat en el que s'observen restes d'oscat. El tall superior és groser i no tallant. La punta acaba en un tall retocat en diagonal. Aquest fragment podria formar part d'un ganivet-falç.

(Fig. 9, n.º 57).

Frag. de sílex tabular color marró traslucid que amida 1,7 cm. de llarg, 2,5 cm. d'ample i 0,9 cm. de gruix. Presenta un únic tall de retoc bifacial dentat. Podria haver format part d'un gran ganivet-falç o haver-se reutilitzat com a dent d'una enmanegada.

(Fig. 9, n.º 58).

Frag. de sílex tabular de color marró traslucid. Dimensions, 1,7 cm. de llarg, 1,7 d'ample i 0,7 de gruix. Presenta tall de talla bifacial amb micro-hoscat. Fou una altre dent de falç?

(Fig. 9, n.º 59).

Frag. de punta de fulla de ganivet bifacial color marró terrós. Amida 3,4 cm. de llarg, 3,7 cm. d'ample i 0,8 cm. de gruixa, fabricat d'una làmina fina de sílex tabular que té una cara plana i l'altre amb sinuositats. Sa tècnica de fabricació és molt cuidada a ambdós talls, malgrat la curvatura de la làmina amb la que fou fabricat.

(Fig. 9, n.º 60).

Frag. de punta de ganivet bifacial de color marró rosat. Amida 3,3 cm. de llarg per 2,2 cm d'alt i 0,7 cm. de gruixa. Fabricada d'una làmina de sílex tabular amb una cara plana i l'altre amb sinuositats. Els dos talls estan ben cuidats, amb retocs fins i curts ja gastats, l'inferior és més cuidat que el superior. La forma del fragment és triangular, retocada, amb la punta lleugeraent seccionada també amb retocs.

(Fig. 9, n.º 61).

Frag. de punta triangular de fulla de ganivet bifacial de punta roma, color grisenc patinat. Té 3,4 cm. de llarg, 3 cm. d'ample i 0,8 cm. de gruix, fabricat d'una fina làmina de sílex tabular amb les dues cares llises. Presenta un tall més cuidat que l'altre.

(Fig. 9, n.º 62).

Frag. de fulla de ganivet bifacial color marró patinat, de 3,3 cm. de llarg, 3,3 cm. d'ample i 0,8 cm. de gruix, fabricat d'una fina làmina de sílex tabular amb ses dues cares planes. Presenta el tall inferior més cuidat que el superior fragmentat a un costat per una gran osca.

(Fig. 9, n.º 63).

Frag. de fulla de ganivet bifacial color grisenc patinat, de 4,1 cm. de llarg, 3,1 cm. d'ample i 0,7 cm. de gruix, fabricat d'una fina làmina de sílex tabular amb una cara rugosa i l'altre llisa. El seu tall inferior està ben cuidat mentres que el tall superior ha quasi desaparegut degut a una gran osca.

(Fig. 9, n.º 64).

Frag. central de ganivet de sílex bifacial color marró grisaci. Dimensions, 2,1 cm. de llarg, 2,9 d'ample i 0,7 cm. de gruix, fou fabricat d'una fina làmina de sílex tabular. Sa tècnica de execució es redueix a un retoc descuidat bifacial als dos talls.

(Fig. 9, n.º 65).

Frag. petit d'un ganivet d'un sol tall, bifacial color marró grisenc patinat. Amida 4,8 cm. de llarg, 3,1 cm. d'ample i 0,8 cm. de gruix, fabricat d'una làmina de sílex tabular amb les dues cares planes. Sa tècnica d'execució és un excel·lent i cuidat retoc limitat a sa part inferior essent la part superior obliqua i llisa.

(Fig. 9, n.º 66).

Frag. d'un ganivet d'un sol tall color marró rosat. Amida 3,2 cm. de llarg, 2,5 d'ample i 0,6 cm. de gruix, fabricat d'una fina làmina de sílex tabular de cares lleugerament sinuoses. Sa tècnica de execució és relativament bona en el retoc bifacial, resta un dels costats quasi sense tall el retoc limitat a la banda inferior essent la superior llisa i sense retocs en quasi tota la seva llargària.

(Fig. 9, n.º 67).

Fragment de ganivet bifacial color gris patinat fabricat sobre una gruixada làmina de sílex tabular de 4,4 cm. de llarg, 2,5 cm. d'ample i 1,1 cm. de gruixa. Talla bifacial bastant descuidada deixant un tall amb una cara molt obliqua quasi abrupte i l'altre quasi sense tall tant a la part superior com a l'inferior acabant de forma despuntada.

(Fig. 9, n.º 68).

Frag. de ganivet bifacial color grisenc terrós fabricat d'una gruixada làmina de sílex tabular de 3,5 cm. de llarg, 3,2 cm. d'ample i 1,2 cm. de gruix. Talla bifacial molt descuidada de tall curt, bastant abrupte. El tall superior és llis amb un oscat intencionat que acaba de forma roma amartellada intencionadament.

(Fig. 9, n.º 69).

Fragment amorf de sílex tabular gruixat amb les seves dues cares rugoses. Presenta el costat inferior amb descuidada talla bifacial i el tall superior rom, amartellat de forma intencionada. Dimensions, 5,7 cm. de llarg, 4,2 cm. d'ample i 1,2 cm. de gruixa.

(Fig. 9, n.º 70).

B) Indústria retocada de sílex:

Peces d'utilatge:

- Raspador de sílex tabular grisenc (fig. 10, n.º 71).
- Raspador de sílex patinat blanc (fig. 10, n.º 72).
- Rascadora de sílex patinat blanc (fig. 10, n.º 73).
- Denticulat sobre esquerda (fig. 10, n.º 74).
- Denticulat sobre fragment de sílex blanc (fig. 10, n.º 75).
- Mòssa sobre fragment de sílex blan usada (fig. 10, n.º 76).
- Esquerdes varies de sílex (fig. 10, del 77 al 81).
- Nucli de preparació (fig. 10, n.º 82).

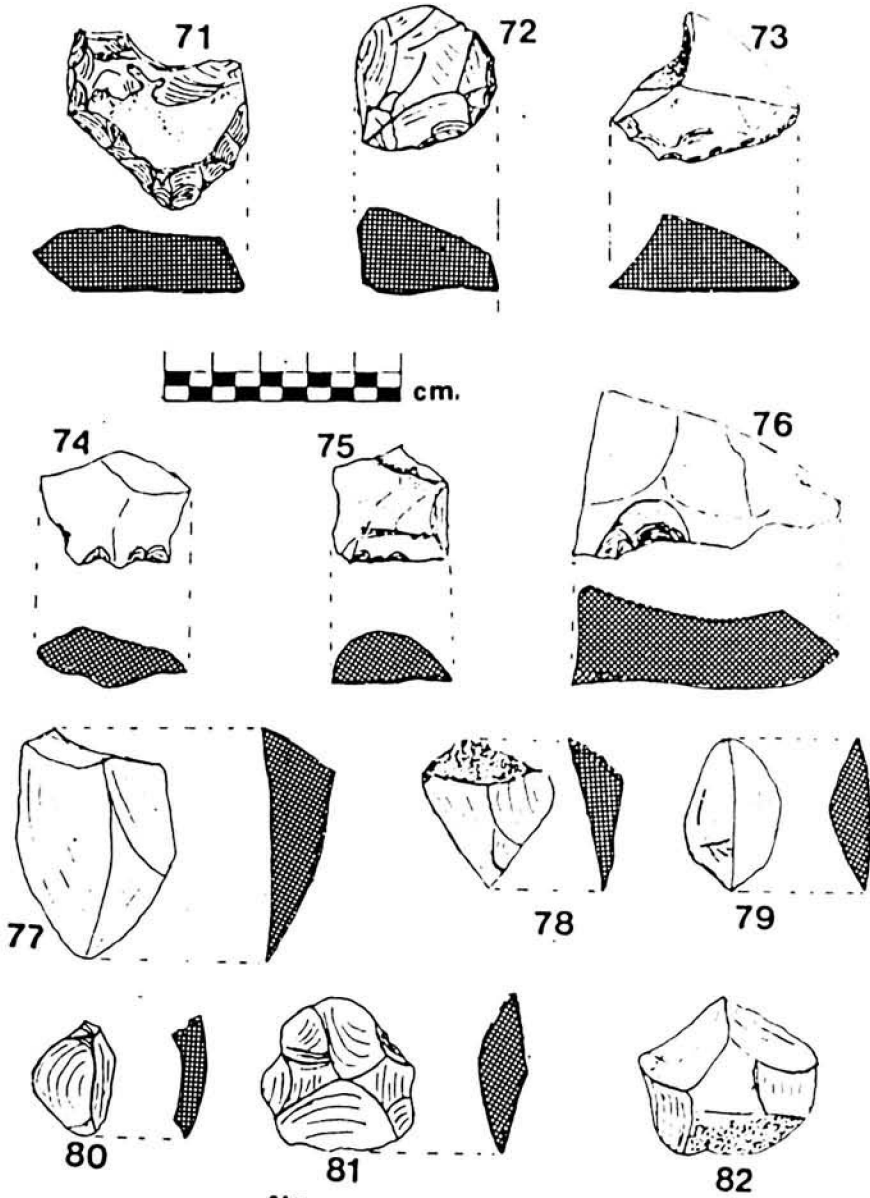
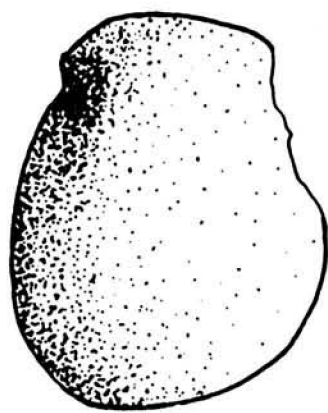
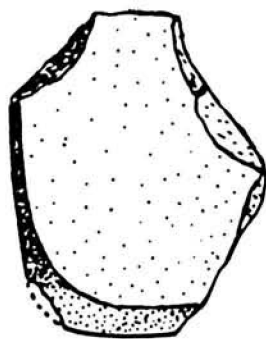

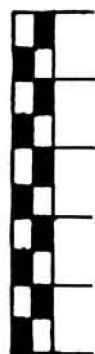
figura - n. 10

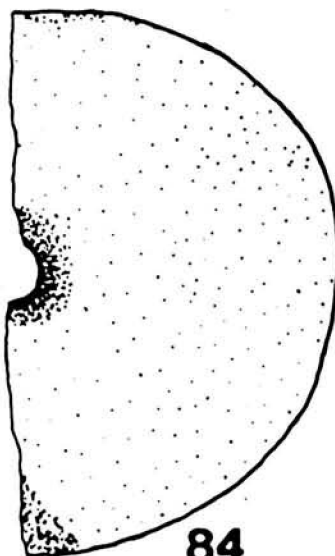
85

83

Cm.

84

figura - n. 11

Gran nombre de materials de rebuig del taller lític. Diminutes fulloles de sílex tabular procedents de les desferres de la talla dels ganivets. Alguns fragments de crosta calisa natura intermitja entre el sílex tabular i el cortex pròpiament dit rebutjats. Fragments de percutors de sílex.

2) INDÚSTRIA LÍTICA (altres materials)

Frag. superior d'un possible braçal d'arquer fabricat amb una placa pissarrosa forta de pedra d'esmolat amb les arestes romes i la superfície un poc encorbada

(Fig. 11, n.º 83).

Meitat d'una pesa circular de pedra de Santanyí d'un diàmetre aproximat de 8 cm. i 1,7 cm. de gruixa, amb perforació central bicònica, cara superior llisa, ben deixada. Cara inferior rugosa plena de concrecions calises.

(Fig. 11, n.º 84).

Mac torrenter xapat per a meitat utilitzat a la seva cara plana, rugosa, com allisador.

(Fig. 11, n.º 85).

Altres macs torrenters i alguns fragments de calcita una mica gastats, probablement residuals de matèries primes usades com a desgrassants.

C) INDÚSTRIA ÒSIA

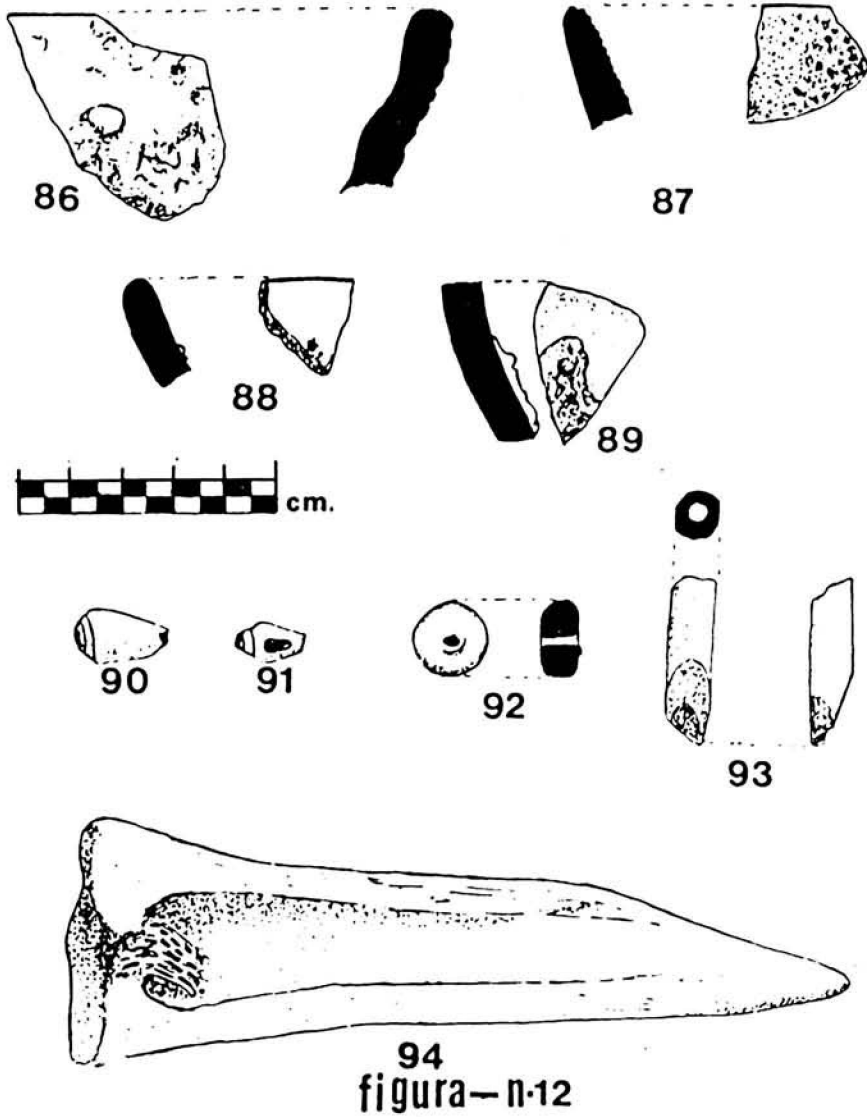
Degut a la fragilitat característica d'aquest tipus de materials i a les condicions en que la recolecció s'ha duit a terme, fins al moment només hem pogut identificar d'entre tot el material òsi recollit dos punxons:

Punxó obtingut de la secció a mitjà canya d'un os metatarsal de l'extremitat esquerra d'un bòvid, l'extrem distal del qual està transformat en una gruixada punta roma. Té 15,3 cm. de llarg i 4,8 cm. d'amplària màxima. Tot aquest punxó està cobert d'adherències calisses que dificulten la seva catalogació ¹⁴.

(Fig. 12, n.º 94).

Frag. central d'un punxó circular romput als seus dos extrems, conservant-se únicament l'inici d'una secció bisellada produïda per a l'obtenció d'un tall o d'una punta, utilitzan-se per a la seva execució un os metatarsal de cabra o d'ovella.

¹⁴ Agradecimiento a D. Edward A. C. Sanders del D.A.M.A.R.C. su amable colaboración al clasificar anatómicamente nuestra industria ósea.

D) METALLÚRGIA

Una grata sorpresa que ens donà aquest jaciment fou la constatació, al igual que en el cas de Son Matge ¹⁵, de testimonis palpables d'una manufactura metal·lúrgica rudimentària a aquesta fase cultural arcaica de la nostra illa. Així apareixen fragments de gresols amb gotasses metàl·liques (coure o bronze) adherides, gresols sobrecoits, deformats pel foc, i en alguns casos vitrificats i reduïts a una massa informe i escoriàcia dels que n'hem seleccionat:

Fragment de fang sobrecoït, vitrificat, pertanyent a la vora d'un gresol en forma de conca deformat pel foc de 0,8 cm. de gruixa. Superfície externa totalment crostaparat, bambollejada. Superfície interna vitrificada. Pasta vitrificada que conté desgrassant.

(Fig. 12, n.º 86).

Frag. de fang sobrecoït pertanyent a la vora d'un gresol en forma de conca de 0,9 cm. de gruixa. Superfície externa clivellada, allisada color gris olivaci. Superfície interna deformada, bambolletjada, color verdós. Pasta vitrificada bambolletjada, grisenca i amb desgrassant.

(Fig. 12, n.º 87).

Frag. pertanyent a la vora d'una conca de gruixa 7 cm. Superfície externa clivellada, allisada, negrosa. Superfície interna allisada color gris olivaci. Pasta compacta grisenca que conté desgrassant. Té dues adherències a la part inferior interna consistens en dos esquitxos de coure o bronze fus.

(Fig. 12, n.º 88).

Frag. sobrecoït pertanyent a un gresol en forma de conca de 0,8 cm. de gruixa. Superfície externa llisa, clivellada, color terrós grisenc. Superfície interna bambollejada, amb indicis de vitrificació, color terrós verdós. Pasta compacta grisenca bambollejada a les parts externes, amb desgrassant. Presenta adherències d'una gran gotassa de metall fus, coure o bronze de dos mil·límetres d'espessor.

(Fig. 12, n.º 89).

Frag. de fang sobrecoït pertanyent a un recipient ceràmic (conca-gressol) inidentificable per estar deformat, vitrificat, fus, bambolletjat del que només s'en pot identificar sa cara interna.

Frag de fang sobrecoït pertanyent a un gresol de forma inidentificable (conca?) per estar completament deformat, vitrificat, fus. Se'n pot identificar sa cara externa, rugosa, taronjada tota ella. Pasta sobrecoïta amb gran oxidació a la meitat del nucli extern i una vitrificació al nucli intern. (No hem pogut realitzar una representació gràfica acceptable d'aquests dos darrers fragments degut al mal estat en que se troben).

¹⁵ WILLIAM H. WALDREN, LUIS PLANTALAMOR MASSANET. *Campaña de excavaciones en el abrigo de Son Matge*. Valldemosa (Mallorca) 1973. Not. Arq. Hisp. Prehistoria 5. Madrid 1976.

E) OBJECTES D'ADORN

Conta circular de terra cuita amb perforació central de 1,5 cm. de diàmetre i 0,8 cm. de gruixa.

(Fig. 12, n.º 92).

Conus perforat per la punta, està carbonitzat i romput a l'extrem anterior.

(Fig. 12, n.º 90).

Columbella rústica foradada a un dels costats. La perforació sembla natural, però molt possiblement aquest mol·lusc recollit de la ris-saga d'alguna platja podria haver servit d'adorn.

(Fig. 12, n.º 91).

F) FAUNA

*Vertebrats:*¹⁶

Restes de bòvids (*bovis taurus*)

Restes d'ovella (*ovis aries*)

Restes de cabra (*capra hircus*)

Restes de porc (*sus domestica*)

*Mol·luscs:*¹⁷

Una *patella aspera*

Varis *patella caerulea*

Varis *monodonta* sp.

Varis *spondilus gaederopus*

Varis *thais aemastomma*

Varis *murex trunculus*

Varis *cerithium vulgare*.

Varis *columbella rustica*

Varis *conus mediterraneus*

Varis *cardium* de dues subespècies

Varis frag. de *tritón* sp.

Varis fragments de mol·luscs de fractura natural gastada recollits a alguna platja possiblement a fi d'utilitzar-los com a desgrassant. Fragments de *spondilus gaederopus* amb indicis de retallats intencionats, matèries primes per a objectes d'adorn?

Frag. de *tritón* en forma piramidal amb indicis de retalls intencionats. Intent de fabricació d'un boto de conquilla i posterior rebuig per la presència de vetes de corcadura?

¹⁶ Agradecimiento a D. Edward A. C. Sanders del D.A.M.A.R.C. por su amable colaboración al clasificar las especies de la fauna vertebrada.

¹⁷ Agraïment a D. Joan Pons-Moyà per sa classificació dels mol·luscs i sa indústria de sílex retocada.

CONCLUSIONS, PARAL·LELS I CRONOLOGIA

Ens trobam davant un jaciment típic de la cultura pretalaiòtica arcaica de les ceràmiques incises en el que ha aparegut tota una sèrie de materials adscribibles a aquesta fase cultural i que són:

Ceràmiques llises totes elles conques arcaiques o bitroncocònics molt oberts amb escassa presència de globulars.

Ceràmiques incises que segueixen la norma habitual apareguent fragments de factura molt cuidada i pastes fines i compactes junt a altres de factura més tosca, el que anomenariem incisa A i incisa B ¹⁸ sense que en això influís el que la decoració sigui simple o complexa, total o parcial del vas; així per exemple en els troncocònics de cordó incís trobam fragments d'exemplars molt acurats del tipus A junt a fragments de factura basta i abundant desgrassant de gra semi-fi del tipus B, fet ja constatat per Rosselló Bordoy als materials de Sa Canova ¹⁹. Els paral·lels estilístics en les formes decoratives serien pels escaquejats Ca Na Cotxera i Son Matge ²⁰, pels d'espina de peix Ca Na Cotxera i pels triangulars i angulars hauriem d'enllaçar-los amb els exemplars de Son Torrella ²¹ i Sa cova d'Es Bous ²², mentres que els puntillats són una mica més arcaitzants que els del coval de Son Gallard ²³. Els motius dels troncocònics tenen els seus paral·lels a Sa Canova d'Ariany, Son Torrella, Son Matge i Sa Cova des Drac de Cala Santanyí on es va trobar també un fragment llis ²⁴ idèntic en forma, color i pasta que el fragment del nostre jaciment de la fig. 1, n.º 5.

Vasos globulars amb incisions en forma d'ungulacions s'han trobat també al nostre terme a Sa Cova de Ses Genetes de Sa Penya Bosca ²⁵. Per acabar podem dir que hauriem de fer un estudi més a fons de les textures de les pastes dels fragments esfèrics per a verificar la possibilitat de que realment siguin recipients per a contenir líquids com es va apuntar amb la troballa de Sa Cova d'Es Diners ²⁶ la forma dels quals és molt semblant als nostres encara que no la decoració.

¹⁸ CANTARELLAS CAMPS. *Ceràmica incisa en Mallorca*. P. 77 ella diu I i II, és lo mateix.

¹⁹ GUILLERMO ROSSELLÓ BORDOY. *Ceràmicas incisas de Mallorca*. Studi Sardi, vol. XVI, 1958-59 (Sassari 1960).

²⁰ ROSSELLÓ BORDOY, G.; WILLIAM H. WALDREN. *Excavaciones en el abrigo del bosque de Son Matge*. Not. Arq. Hisp. Prehistoria II, Madrid 1973.

²¹ BARTOLOME ENSEÑAT. *Noticia sobre el hallazgo en Mallorca de unas cerámicas incisas del estilo del vaso campaniforme*. VII Congreso Nacional de Arqueología. Barcelona (1961).

²² VENY, C. *Op. cit.*, p. 351.

²³ CANTARELLAS CAMPS. *Ceràmica incisa en Mallorca*, pp. 47.

²⁴ Agraïment a D. Antonio López Pons per la gentilesa de mostrar-nos els materials de sa cova d'Es Drac que té en fase d'estudi.

²⁵ AGUILÓ, C. *Festes de Sant Roc*. *Op. cit.*

²⁶ TRIAS MIQUEL. *Op. cit.*, p. 76.

Una indústria lítica semblant a la d'altres jaciments d'aquesta època, la manufactura metal·lúrgica similar a la de Son Matge²⁷ datada al 1730 a. de J.C. i la conta perforada de terracuita trobada a Ca Na Cotxera jaciment datat al 1800 a. de J.C.²⁸ ens permeten afirmar que ens trobam davant un jaciment tancat, l'edat del qual oscil·la entre el 2000 a. de J.C. i el 1800 a. de J.C. És llàstima no poder comptar amb cronologia absoluta dels materials de Sa Canova, datació que ens hauria permès establir una data relativa al gran punxó d'os.

Presentam aquest breu avenç dels materials trobats fins avui a Es Velar per a descobrir al món arqueològic sa riquesa en qualitat i quantitat de materials d'una cultura tan arcaica i poc coneguda com és la de les ceràmiques incises, i restam esperant que a la major brevetat possible es realitzin les corresponents cates de comprovació abans que la perllongada tasca agrícola amb tracció mecànica ens destruesca per a sempre les capes més profundes d'aquest jaciment, que fins fa poc només era lleugerament llaurat per una més suau tracció animal.

A Santanyí, Pasqua de 1984.

(Dedicam aquest treball als aficionats seriosos de superfície «pirates exclosos naturalment» que massa vegades han vist truncades les seves il·lusions).

NOTA: Tots els materials que s'han citat estan dipositats al museu de Mallorca com es preceptiu amb aquest tipus de treballs.

²⁷ WALDREN-PLANTALAMOR. *Op. cit.*, p. 244.

²⁸ CANTARELLAS CAMPS. *Excavaciones en Ca Na Cotxera*. *Op. cit.*, p. 215.

NOTA ACLARATÒRIA: El topònim Es Velar d'Aprop que apareix publicat a la Carta Arqueològica de la comarca de Santanyí i al I.M.P.P. és incorrecte, el nom popular correcte és Es Velar.